

No resulten menys suggeridores les reflexions al voltant de les tendències actuals de la política conservadora del govern central i autonòmic català i les seues repercussions laborals. Poser, però, siga una cosa que no han de jutjar els historiadors d'avui, com a investigadors del passat, sinó els del futur.

Mònica Moreno Seco
Universitat d'Alacant

Emilio LA PARRA i Manuel SUÁREZ CORTINA, eds., *El anticlericalismo español contemporáneo*, Madrid, Biblioteca Nueva, 1998, 383 pp.

El llibre editat per Emilio la Parra i Manuel Suárez és una obra oportuna i necessària en la producció historiogràfica espanyola per diverses raons. En primer lloc, l'obra contribueix a pal·liar l'escassetesa d'estudis sobre l'anticlericalisme espanyol contemporani. Fins fa molt pocs anys, el tema amb prou feines havia suscitat l'interès historiogràfic que havia d'haver merescut una qüestió tan transcendental com aquesta en la nostra història contemporània. En incorporar les conclusions d'allò publicat sobre el tema els darrers temps, aquesta obra col·lectiva ofereix una visió històrica de conjunt sobre els corrents anticlericals i les manifestacions principals d'aquest signe, allunyada de la imatge tradicionalment condemnatòria que durant decennis se'n va difondre. El llibre té el mèrit també d'abordar el tema fins a l'actualitat, en plantejar-se al darrer capítol què va passar amb l'anticlericalisme en la postguerra, per què no hi hagué una reacció anticlerical al final de la dictadura i en quina mesura hi ha hagut i s'han manifestat postures anticlericals des de la transició democràtica a Espanya.

Com afirmen els editors en la presentació, el llibre vol contribuir a «la recuperación de una parte de la memoria colectiva demasiado tergiversada, u olvidada, hasta el momento» (p. 15). S'acceeix que fins fa pocs anys l'anticlericalisme espanyol contemporani havia estat analitzat sempre des d'un punt de mira negatiu, en insistir només en el seu caràcter de moviment «anti» i, en especial, en els excessos violents que va implicar, no per tal d'explicar-los sinó per a condemnar-los. Aquest estudi, per la seua part, adopta un enfocament positiu, en situar l'anticlericalisme espanyol en relació amb el procés de secularització experimentat per la societat espanyola contemporània. Aquesta línia interpretativa, seguida per les investigacions dutes a terme l'última dècada i abonada també pels estudis que sobre l'anticlericalisme s'han fet a d'altres països d'Europa occidental, resulta molt més fructífera. Permet veure l'anticlericalisme com alguna cosa més que un simple rebuig d'allò clerical; permet analitzar les motivacions, els desitjos i les accions de tots aquells sectors de la població que, a través d'ell, expressaven llur aspiració a organitzar la vida individual i col·lectiva dels ciutadans d'una manera diferent a la que es derivava —en els àmbits polític, legal, econòmic, social, cultural i ideològicomorol— d'una estreta identificació confessional de l'Estat i l'Església a Espanya.

Els diversos capítols d'aquest estudi reflecteixen l'evolució i la gran varietat dels pressupostos ideològics i de les solucions proposades pels diversos corrents anticlericals, amb el propòsit de redefinir la posició i el paper de l'Església respecte a l'Estat i la societat espanyola dels dos darrers segles.

Hi veiem com des de finals del set-cents fins ben entrat el segle XIX les aspiracions anticlericals passen per la reforma de l'Església heretada de l'Antic Règim i la seua adequació al nou ordre liberal. Fonamentalment, es pretenia limitar el poder de la institució eclesialística en tots els àmbits, sobretot en l'econòmic, i sotmetre el clergat al poder de

l'Estat liberal. Són decenniis en els quals, en termes generals, no es qüestiona l'ortodòxia de la doctrina ni les pràctiques de la tradició religiosa, tot i que la crítica anticlerical, cada cop més dura, va estenent-se progressivament entre el poble. Els capítols a càrrec d'Emilio la Parra i Antonio Moliner ressegüeixen els elements clau del desenvolupament de l'anticlericalisme en aquest període, com ara la influència de les idees de la Il·lustració i de les conquestes secularitzadores de la Revolució Francesa, la defensa de les llibertats i del regalisme per part dels liberals, les repercussions negatives de la guerra del Francès o de la guerra carlina sobre el prestigi i la intangibilitat dels clergues o el compromís excessiu d'aquests en les disputes polítiques en favor dels intents involutius.

Amb tot això s'anava accentuant durant l'assentament del nou ordre liberal la visió que tant l'Església com el liberalisme tenien de «l'altre» com el seu enemic. Ací s'inseireix la violència anticlerical del període: si en el Trienni Liberal aquesta violència responia principalment al suport que el clergat va donar a la rebel·lió contra el sistema liberal, dels successos de 1834-1835 hom destaca la utilització dels sentiments anticlericals del poble per part del liberalisme exaltat, per tal d'assolir un radicalisme més gran en l'orientació de la revolució liberal.

Després dels anys centrals dels vuit-cents —que veuen una adaptació de l'Església a l'Estat liberal isabelí—, el Sexenni revolucionari reflecteix que s'anava operant un canvi important en l'anticlericalisme espanyol contemporani. Llavors es posava de manifest l'existència d'un anticlericalisme d'orientació més laicista, partidari de la llibertat religiosa, de la separació de l'Església i de l'Estat, que comença a plantejar la secularització de la vida civil. Tot i perviure l'anticlericalisme d'arrels cristianes, apareixen formulacions religioses o fins i tot atees que, amb el temps, aniran assolint un predomini més gran. A més dels demòcrates i republicans, els seus portaveus principals, troba una difusió creixent entre sectors populars i obrers de les grans ciutats i de les zones latifundistes del sud sobre els quals l'Església va perdent influència. Es qüestiona ja el poder exercit per l'Església com a instrument de control moral, polític i ideològic i des dels mitjans libertaris es parla de les religions com instruments de dominació ideològica al servei del capitalisme.

La recuperació que experimenta l'Església el darrer quart del segle XIX, convertida llavors en pilar fonamental de l'ordre monàrquic de la Restauració, afavoreix el desenvolupament d'arguments en aquesta línia. L'anticlericalisme s'afirma aquells anys com a element ideològic consubstancial al republicanisme, per bé que amb matisos molt variats, com explica Suárez Cortina en passar revista al discurs anticlerical dels diferents líders republicans.

El mateix autor interpreta el lloc central que adquireix el conflicte entre anticlericalisme i clericalisme en la lluita política arran de la crisi del 1898 i tot al llarg de la primera dècada del segle XX. L'anticlericalisme fa de component fonamental de l'afirmació ideològica del liberalisme democràtic, del republicanisme, de l'anarquisme i del socialisme. S'hi troba en joc també la conquesta del carrer, com ho palesa la mobilització de l'anticlericalisme popular per part dels republicans, mobilització a la qual acaben per afegir-se els socialistes, malgrat llur reserva tradicional al respecte. Per sobre de tot, però, és la definició de l'Estat i de la societat, segons esquemes secularitzadors o confessionals, el que es dirimeix.

Les reformes secularitzadores endegades a principis de segle van quedar pendents i la qüestió religiosa tornà a aparèixer en l'escena política i social amb tota la seua complexitat, tan bon punt els sectors anticlericals van assolir el poder arran de la proclamació de la II República. El capítol corresponent de Julio de la Cueva se centra preferentment en el plànol polític per a argumentar que la manera com la República va

gestionar la qüestió religiosa no va eliminar el perill que l'Església representava per a ella, sinó que va acabar per perjudicar més la mateixa República, en contribuir a la polarització de les forces polítiques i socials. Aquestes tensions es plasmaven al voltant de dos models que, la primavera del 1936, semblaven incompatibles: el d'una Espanya laica i secularitzada enfront d'una Espanya catòlica confessional. Les planes sobre la guerra civil es concentren en la violència anticlerical, que va esclatar a aquelles zones on no va reeixir l'aixecament militar, presentant-la fonamentalment com la culminació d'una larga historia de anticlericalismo popular y populismo anticlerical» (p. 282). Només la situació revolucionària que es va viure a la zona republicana des de juliol de 1936 va permetre que aquest clima es fes realitat.

Potser siga aquest capítol dedicat a la República i la guerra civil el que mostra més el llast per les dues limitacions del llibre, comprensibles d'altra banda en una obra de compendi com és aquesta. D'una banda, hom troba a faltar una atenció major al clericalisme, a les postures i actituds defensades pel clergat i als mitjans esmerçats i fomentats per l'Església en la seua lluita per un model confessional d'Estat i de societat. No s'hi diu res, per exemple, del desenvolupament del catolicisme militant de la dècada de 1930. Conèixer les formes i les accions de pressió que va adoptar, els sectors socials que va mobilitzar o les seues connexions amb les organitzacions polítiques que defensaven postulats clericals ajudaria a valorar amb major precisió el comportament i les actituds dels sectors anticlericals, més enllà d'allò que s'esdevingué als debats constitucionals o en l'àmbit polític espanyol. Serviria també a aquest objectiu aprofundir més en l'anticlericalisme popular. Tot plegat, el llibre no se n'oblida i es fa ressò de les claus explicatives oferides els últims anys per la sociologia, l'antropologia i la història social. Amb tot, es concentra, si fa no fa en exclusiva, en les accions violentes. No cal oblidar, tanmateix, que l'anticlericalisme popular adoptava moltes altres manifestacions, algunes de tan significatives des del punt de vista del laïcisme com les cerimònies civils.

Pel que fa a la recopilació d'aquelles recerques que darrerament ha donat llum sobre el fenomen anticlerical a l'Espanya contemporània, totes dues limitacions d'aquest estudi responen a mancances historiogràfiques existents en el mateix doble sentit. Aprofundir en el coneixement del clericalisme, tot parant esment en la seua interacció amb l'adversari anticlerical, i indagar en l'àmbit boirós de l'anticlericalisme popular continuen sent, doncs, dos camps de treball oberts a la curiositat de l'historiador.

M. PILAR SALOMÓN CHÉLIZ

«Col·loqui corona, municipis i fiscalitat a la baixa edat mitjana», quaderns de l'Institut, 13, Manuel Sánchez, Antoni Furió i Prim Bertran, coordinadors del col·loqui; Manuel Sánchez i Antoni Furió, cur., Lleida, [1997].

A la baixa edat mitjana Catalunya s'organitzava políticament a través d'una monarquia corporativa de bases territorials. Amb això vull dir que la Corona ho era no només de Catalunya sinó de tots els regnes i terres del monarca. La Corona d'Aragó com a forma d'organització política no constitueix un estat en el sentit de comunitat dotada de poder sobirà o sobirania que organitzava en unitat política els territoris i la població sobre la qual es projectava. El monarca de la Corona d'Aragó no era sobirà pel fet que no estava desvinculat totalment de poders superiors com el de l'Església i el del dret ('ius commune' i 'ius proprium'), ni deixava d'estar limitat per poders inferiors com eren els dels barons (nobles i eclesiàstics), en els seus senyorius, o el dels ciutadans i vilatans en les seves